

A MŰVELŐDÉSUGYI MINISZTERIUM
DIAFILM-SOROZATA

az általános iskola 5. osztályának magyar irodalom tanításához

TANSZERISMERTETŐ

János Vitéz

Kiadja:
Magyar Diafilmgyártó Vállalat
Budapest, 1967.

Készült
az Iskolai Taneszközök Gyára Kutató Osztályának
irányításával

Dr. Brósz Róbertné
munkája

I. A képek témái

3. "A juhásznak úgyis nagy melege vagyon" /I./
4. "Kicsalta a kislányt édes beszédével" /I./
5. "Dúlt-fúlt, Iluskának gonosz mostohája" /II./
6. "Kapu előtt állt az indulatos gazda" /III./
7. "Most a boldogtalan mindent elbeszélé" /IV./
8. "Elváltak egymástól, mint ágtól a levél" /IV./
9. "A puszta, mint tenger feküdt körülötte" /V./
10. "A világ sötétbe öltözködött vala" /V./
11. "De az én Jancsimnak helyén állt a szive" /VI./
12. "S a kancsók mélységes fenekére néztek" /VI./
13. "Elharapódzott a mérges láng sebesen" /VI./
14. "Be, örömet mennék én is katonának" /VII./
15. "Hát a csillagokban a ló meg-megbotlott" /X./
16. "A törökök ott már raboltak javában" /XI./
17. "Soká nyargalt Jancsi, amig utólérte" /XII./
18. "A ló előtt a lánnyal lassacskán ballagott" /XII./
19. "Derék János vitéz halld most beszédemet" /XIII./
20. "Ez a kis leányzó volt az én örömem" /XIV./
21. "Aztán a tengerhez ment, és gályára ült" /XV./
22. "Zokogott a tenger hánykódó hulláma" /XVII./
23. "És a griffmadárra hirtelen rápattant" /XVII./
24. "Ily gondolatokkal ért a faluvégre" /XVII./
25. "Miért nem estem el háború zajában? /XVIII./
26. "János eltántorgott kedvese hantjától" /XVIII./
27. "Kereke tengelyig a nagy sárba vágott" /XIX./
28. "S hogy lábát felkapta: a patakba szédült" /XIX./
29. "Fogadj el örökös jobbágyidul minket" /XX./

30. "A barlang közepén üst alatt tűz égett" /XXI./
31. "No hisz keletkezett cifra zenebona" /XXI./
32. "Vitte az óriás János vitézünket" /XXIII./
33. "Itt őrzőnek három vad oroszlán álla" /XXV./
34. "S kinyögte magából a megtört életet" /XXV./
35. "Kétségbeesés szállt szívének tájára" /XXVII./
36. "Mutasd meg az utat, én is majd követlek" /XXVII./
37. "Látta Iluskává válni a virágot" /XXVII./
38. "Mikor Iluskáját a vízből kihozta" /XXVII./
39. "Szép Tündérországnak boldog fejedelme" /XXVII./

II. A képek felhasználásának lehetőségei és módjai

A Tanterv Petőfi Sándor: János vitéz című művével kapcsolatosan a követelmények középpontjába a következőket állítja: "Az elbeszélő költemény cselekmény sorának bemutatása. János vitéz tulajdonságainak számbavétele. Rokonvonalai a népmesék hőseivel: vágyainak, törekvéseinek összehasonlítása a népmesei hősök vágyaival és törekvéseivel. János vitéz barátai és ellenségei. Ismert népmesei motívumok a műben /boszorkányok, tündérek, meseföldrajz, a hármas szám/.

A falu életének reális rajza a műben.

Az elbeszélő, leíró, párbeszédese részek sajátosságainak megfigyeltetése.

Az elbeszélő költemény nyelvének hasonlósága, a népmesék nyelvéhez."

Az irodalomelméleti ismeretek tanításánál a szerkezet alapelemeinek, a szemléletesség legegyszerűbb eszközeinek: jelző, hasonlat, megszemélyesítés és a mese műfajának ismeretét tüzi ki célul a Tanterv.

A fogalmazási készség fejlesztését tovább folytatjuk: kifejező szavak megválasztása, szókinccsfejlesztő gyakorlatok szóban és írásban, mondatalkotási gyakorlatok a gondolatok szabatos megfogalmazására. Egyszerű vázlat elkészítése. Kijelentő, kérdő és felkiáltó mondatok alkalmazása az elbeszélés élénkítésére.

Elbeszélő és leíró, reprodukív és élményen alapuló szóbeli és írásbeli fogalmazási gyakorlatok...

A diafilm ezeknek a feladatoknak az elvégzését segíti elő. Elsősorban a Tantervet tartja szem előtt, felhasználja azonban a Kézikönyv elgondolásait is, s természetesen hozzákapcsolódik a Tankönyvhöz. Ezeknek az összehangolásával igyekszik megoldani a János vitéz minél sokoldalúbb tanítását.

Nyomatékosan hangsúlyozzuk, hogy nem a mese összeállítása volt a cél, mert az egyszerű és a tanuló által jól ismert cselekmény megértetése nem probléma. Azt szeretnénk elérni, hogy a Tanterv követelményeit színvonalasan a gyerekekhez közelhozva, képszerűen megjelenítve oldjuk meg az előírt feladatokat.

Nézzük meg ezekből a szempontokból globálisan a képeket.

Az elbeszélő költemény cselekménysora tömörítve készült el. A régi 120 képből álló diafilm helyett 36 képben sűrítettük az eseményeket. Indokolja ezt az új tantervi órakeret és a didaktikai célok.

A tulajdonságok számbavételével a jellemzést készítjük elő, azaz megalapozzuk ezzel a VI. osztály központi fogalmazási anyagát. Tovább mélyítik a tanulók az alsótagozatból hozott humán ismereteket. Állást foglalnak, véleményt mondanak, az emberismeret alapjait szerzik meg, emberi relációkat látnak. Etikai tapasztalatanyagot rendszereznek. Jellemformáló, világnézeti szempontból rendkívül hasznosak ezek a megfigyelések. Felhasználhatjuk hozzá: 4, 5, 6, 12, 13, 16, 17, 20, 23, 27, 28, 29, 33, 34-es képeket. Itt tudatosíthatjuk a János vitéz rokonvonásait a népmesei hőssel, e hősök vágyaival

és törekvéseivel.

A népmeséi motívumok bemutatására a következő képeket vetithetjük: 15, 22, 23, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 37, 39. Ezek a motívumok sok magyar népmesében szerepelnek. Mutassunk rá a színhagyomány útján terjedő mesék vándorlására, egyes elemeit kerestessük meg idegen népmeséi körben is, így alakulhat ki a mesék olyan internacionalizmusa, amelynek fő vonása: az elnyomott nép harca az igazságért, a felemelkedésért, a boldogságért.

A magyar falu, a magyar táj reális rajzára is mutassunk rá a: 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 24, 25. képek segítségével. A környezet sajátos rajza, hangulatteremtő ereje, ennek tartalom előkészítő jellege, és a leíró részek képszerű megláttatása a főcél. Nem kerül sor a leírás fogalmára, csak a megfigyeltetésére.

A szerkezet alapelveit: a bevezetést a 3.-8., a főrészt a 9.-37., és a befejezést a 38.-39. képekkel szemléltethetjük. Természetesen a szerkezet alapján felidéződik a János vitéz cselekménye is. A szerkezet egységét a tanulók részletezhetik is.

A szemléletességre, tehát a képszerű látásmódra nevelés fontos célkitűzésünk. A költői jelzők megfigyeltetésére a 3.-4., a hasonlat megtaníttatására a 7.-8., a megszemélyesítés bemutatására a 9.-10. képeket ajánljuk.

A kifejező szavak gyűjtésére, szókincs fejlesztésre, mondatalkotásra, vázlat-készítésre, párbeszéd konstrukciójára, stílus élénkítésre szinte minden kép

alkalmas.

Egy-egy kép kiemelésével megadhatjuk az elbeszélés fő részét. A tanulókkal megszerkeztetjük az előzményt és következményt. Például: Jancsi kiszabadítja a királylányt című képet vetítjük. A feladat, hogy a tanulók megfogalmazzák az előzményt /a háború leírása, hevessege stb./, majd a feladat másik része: a következmény megírása /Jancsi jutalma/. Ilyen módon taníthatjuk és gyakoroltathatjuk az elbeszélés szerkesztését.

Ha pszichológiai szempontból indokolni akarjuk a készségfejlesztésnek ezt az útját, akkor két lényeges momentumot kell kiemelnünk. Ebben a korban felgyorsul a tanulók látási érzékenysége. Jobban megragadják őket a képek, mint az alsótagozatban. A képek szemlélése során az analízáló és szintetizáló hajlam együttesen fejlődik. Az alapos elemzés jellemző a tanulókra, de ugyanakkor a lényeglátásuk, lényegkiemelésük is magasabb szintet ér el. A tanulókra igen nagy hatással van az első benyomás. Ezért vigyáznunk kell, hogy a kép és szöveg dialektikus egységét megteremtjük. Mutassuk be sokoldalúan a jelenséget, szoktassuk rá a gyerekeket a lényegkiemelésre! A képek megfigyeltetésénél mindig határozott és tudatos célunk legyen, mert csak így képes a gyerek differenciáltan gondolkozni.

Fejlesszük tervszerűen a gyerekek képzeletét is. A fejlődéslélektan megállapítása szerint 10 éves kor körül a gyerekek fantáziája igen szegényes. A valóságot józanul mérlegelik a tanulók, de csekély emócióval.

A mesevilág szépsége, képei, színei, hangulatai

alkalmassak arra, hogy befolyásolják a gyermek alkotását, látásmódját. A jól szervezett szemléltetés felkelti a gyerekek fantáziáját és elindítja az alkotó képzeletet. Engedjük a képek kiegészítését, képzelteünk el szituációkat, játszanak szerepeket, éljék át a képek jeleneit! Tehát ne csak reprodukálásra törekedjünk, hanem áttranszponálásra is. A képek vetítésével sajátos módon indíthatjuk el egy-egy beleképzeléses elbeszélés, leírás önálló megfogalmazását.

Mindezekre van lehetőségünk, mert az óraszám 1/3-a a készségfejlesztést szolgálja.

III. A képek tartalma

A képsort Gunda Antal grafikusművész készítette. Kitűnő formaérzéke, a magyar népmesét tükröző látásmódja, színeinek sajátos hangulata nagyban hozzásegítheti a tanulókat a képolvasás alapjainak elsajátításához.

3.-4. Kukorica Jancsi

A mű bevezető képei. Jellegzetesen magyar táj. Napfényes faluvég, gémeskút, legelésző juhnyáj, furulyázó pásztor, ruhát mosó kislány. A színek élénkek, üdék. A táj derős hangulatával a szereplők érzéseikhez kapcsolódik.

A cselekmény rövid elmondását a táj leírásához kapcsoljuk. A képek alapján próbáljuk meg a népmesékre jellemző bevezetések megkeresését, gyűjtését. /Tankönyv: 71/2/

A két képet vetíthetjük önálló készségfejlesztő órán is a költői jelzők tanításánál. /Tankönyv: 71/2a, Kézikönyv: 97/39. óra/ Ugyancsak segítséget ad a Tankönyv 71/3 feladatának elvégzéséhez is.

5. A gonosz mostoha

6. Jancsi világgá megy

Mind a két kép konfliktus helyzetet tükröz. A színek sötétebbek, elszaladt a délután. Vele együtt a boldogság érzése is. Láthatjuk a mostoha gonosz fe-

nyezetődzését, Iluska riadtságát, s a juhász védelmező mozdulatát. Az 5-ös képpel idéztessük fel a párbeszédet. Figyeltesse meg a tanulókkal, hogy a beszéd megnyire megmutatja az ember jellemét is. /Kézikönyv: 101/41. óra/

A 6. kép alapján a tanulók reprodukálhatják a mérges gazda és a tiszteletudó fiú párbeszédét. /Kézikönyv: 101/41. óra./

7.-8. Jancsi búcsúja Iluskától

Az éjszaka művészi megjelenítését látjuk. "A partak vize tükörré lett". Vétessük észre az idő múlásának szinbeli ábrázolását. Az esti táj szinei megfelelő háttérrel adnak a szomorú eseményeknek is. Búcsúzik a két szerelmes. Elszakadnak egymástól. Jancsi világgá megy. /Tankönyv: 80/1,a,b,2./

A hasonlat megtanításához is eredményesen használhatjuk a képeket. /Kézikönyv: 103/43. óra./ Ha az időfogalom elmélyítését tűzzük ki egyik célunk, úgy ajánlatos az előző képeket is levetíteni.

9.-10. Vihar a pusztán

A két pusztai kép ellentétes hangulatot tükröz. Az első a békés, napsütötte, derűs táj. Óriási napkegong a felhő-nélküli égen. A sárga szín melege, a zöld friss árnyalatai jól érzékeltetik a vándorút első állomásának szinhelyét. Mennyire megváltozik a szinek kicserélésével a másik képen a táj hangulata! "A világ sötétbe öltözködött vala"... Jancsi első megpróbáltatása

is ez a sötét, nyomasztó, viharos fergeteg.

A természeti jelenség művészi ábrázolása alkal-
mat ad az ellentétes igék, jelzők gyűjtésére, és az új
irodalomelméleti anyag: a megszemélyesítés kiemelésére.
/Tankönyv: 84/2, Kézikönyv: 106/44. óra./

11.-13. A zsványok tanyáján

A sötét erdőben már a mesevilág határához köze-
ledik Jancsi. A tizenkét zsvány tanyájához érkezik. A
képolvasás segíti a tanulót a helyes ítéletalkotásban,
a jellemzés szemléleti fokon való megfigyelésében. A
zsványok arca, magatartása, életmódja, Jancsi nyugal-
ma, józansága, becsületessége, a ház felgyújtásával az
ítéletmondása mindmegannyi lehetőség az etikai nevelés
megvalósítására. /Tankönyv: 94/3, a., b./

A három kép egységében az első nagy kalandot me-
séli el, épp ezért kiválóan használható a Kézikönyv 110/
45. órájához.

14. Jancsi beáll huszárnak

15. A huszárok útja

16. A huszárok Franciaországban

17-18. Jancsi kiszabadítja a királylányt

19. A győzelmi lakoma

20. Jancsi elmeséli élete történetét

A huszárok maguk közé fogadják a vándorló le-
gényt. Tetszik neki a fegyverek csillogása, a tomboló
lovak toporzékolása, a szép katonaelet. Rendkívüli él-

mény az újonc számára a felhők és csillagok közti vonulás.

Vitézségét megmutatja a törökök elleni harcban. A háború képe mozgalmas, nyugtalanító. Az égő házak között a katonák közelharca. Asszony, gyerek menekül. Ide kapcsolhatjuk a Tankönyv: 101/1. feladatának a megoldását.

A harc hevességét a basa fia és a Jancsi közötti párviadal emeli ki. A kép dinamikáját a lovak mozgása és a fegyverek összecsapása adja. Jancsi győz. A mesebeli királylányt mesebeli palotához kíséri a győztes legény. Ez a kép feloldja az izgalmakat. Szinei is derűsek, harmonikusak.

A hős vitézt magyaros vendégszeretettel fogadja a kedves, öreg király. Lánya kezét és országát ajánlja fel Jancsinak.

Jancsi előtt a roskadozó asztal, a gazdagság ragyogó szinei, egy királyság elnyerésének lehetősége, a várakozó, szép királykisasszony. A kép sűrítve adja a "nagy kísértést".

Ezekre a lehetőségekre válaszul János elmondja életét. Két vízió jelenik meg előtte: A gyermeksors és Iluska. Dönt: hűsége a lányhoz, ragaszkodása a hazájához elhalványítja a hatalmat és a gazdagságot.

Az egész képsort a Kézikönyv 113/46. óra szolgalatába lehet állítani.

21. János vitéz hazafelé indul

22.-23. Vihar a tengeren

János vitéz megint búcsúzik. Más ez a búcsú, mint a 8. képen. Vetítsük le mind a két képet a gyerekeknek, hogy megoldhassák a Tankönyv 110/1 feladatát.

Kitör a tengeri vihar. Figyeltessük meg az égis csapkodó hullámokat. A víz olyan, mint egy tarajos szörnyeteg. Összetöri a hajót, elnyeli az embereket, s a mélybe temeti a drágaságokat.

Jánost csak a csoda menti meg, azaz a leleményessége. Vetítsük le a 22. kép mellé a 10.-et is. Beszéljenek a két kép alapján a két vihar hasonlóságáról és különbségéről. /Tankönyv: 116/2./

A mesebeli griffmadár veszi hátára a főhőst. A végtelen tenger, a nap vörös hidja, a közeledő szárazföld derűt áraszt. János vitéz hazaért.

24.-26. János vitéz Iluska sirjánál

A 3. képről jól ismert faluvég. Az alakok hiánya üressé teszi a tájat, előrevetíti valami szomorúság érzetét. A következő kép a falusi szoba belsejébe visz. Búbos kemence, cseréptányérok, kecskelábú asztal. Látjuk az Iluska sorsát mesélő fiatal asszonyt és a kétségbeesett János vitézt. A 26. képpel a falu temetőjében találjuk magunkat. A kék, lila, fekete színek mély bánatot tükröznek. Aláfestik a főhős érzelmét. A sápadt holdvilág a legény végtelen árvaságát, bánatát emeli ki. A három kép alapján figyeltessük meg a tanulókkal a természeti kép érzelmkifejező szerepét.

27. János vitéz Óriásországba jut

28.-29. Az óriáskirály várában

A második vándorút kezdete. A kép kitűnően érzékelteti a végeláthatatlan útról érkező János találkozását a tanácstalan fazekassal.

A 28.-29. képekkel már a mesevilág kellő közepén vagyunk. Az óriás csősz megölése lehetővé teszi az országba való belépést. Óriás fák, óriás madarak, óriás virágok, óriás vár. A törékenynek látszó ember eszével, találékonyságával legyőzi a királyt, s jobbágycsapatává teszi a siránkozó, megalázkodó óriásokat. János vitéz, a földi halandó, a nép egyszerű fia magatartásával uralja az egész képet.

A 27. kép alapján szerkesztessünk elbeszélést a tanulókkal. /Tankönyv: 123/1./ A 28. kép segítségével gyakoroltassuk a leírást. /Tankönyv: 126/1./

30.-31. A sötétség országában

A zöld, lila, fekete szín hangulatilag titokzattossá, félelmetessé teszi a képet. Undorító banyák boszorkánykonyháját látjuk. Az üstben rotyogó kotyvalék. A békák, denevérek, baglyok fokozzák a kép atmoszféráját. Jól kapcsolhatjuk ide a Tankönyv 131/1. feladatát.

A 31. kép humora feloldja a nyomott hangulatot. A boszorkányok és óriások groteszk harca ez. A színek felszabadultabbak, a fehér nagy felületen jelenik meg. Pusztul a babona, a gonoszság, a sötétség. Érezzék meg a tanulók az ábrázoláson keresztül a kép jelkép jelle-

gét is. A Tankönyvből a 131/2. feladatot lehet kapcsolni.

32. Az Óperenciás tengeren

33.-34. János vitéz Tündérországba jut.

A mesék jól ismert tengerén gázol az óriás János vitézzel a nyakában. A végtelenséget a kék szín uralkodása érzékelteti, a Tündérsziget rózsaszíne már a célt jelzi. Az út végéhez közelednek.

Hármas próba után tárul csak fel Tündérország kapuja. A képek alapján gyűjtessük össze a népmesei elemeket. /Tankönyv: 137/1./

35.-39. János vitéz megtalálja Iluskáját

A mesevilág legszebb színhelyén vagyunk. Csupa játékosság a kép. Szépség és boldogság, virág és madárdal - mind Iluskát juttatja János vitéz eszébe. Ebben a földöntúli környezetben a kétségbeesés űnti el János vitéz szívét, öngyilkosságra gondol.

A legreménytelenebb helyzetben következik be a váratlan fordulat: az élet vizében a rózsából Iluska kel életre.

A két szerelmes, akik nem lehettek boldogok a földi realitásban, megtalálják egymást Meseországban. A költői igazságszolgáltatás itt tud, és így tud csak érvényesülni. Itt lesz a nép egyszerű leánya és fia Tündérország fejedelmi párja és itt nyerik el jutalmukat.

A képek segítséget adnak a leíráshoz. /Tankönyv

138/1,a,b./ A befejezés szerkezetét is illusztrálhatjuk ezzel. Felhasználhatjuk továbbá összefoglaláskor és dolgozatíráskor.

ETALON

Julius vitér c. diafilm

/Ált. isk. / Tantervezés szerkesztő

a specifikáció követelményeinek megfelelően.

Budapest, 1967. július 4.

ISKOLAI TANESZKÖZŐK GYÁRA

Stinnó Mihály ÁTADÓ OSZTÁLY Készítve a
IFET V. osztály P.H. IFG Kutató Osztályán